

ВАСИЛЬ БАРКА – КУЛЬТУРОЛОГ І ЛІТОПИСЕЦЬ ДОЛІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Назавжди запам'ятав темний весняний вечір 1947 р. – року голоду, снування по хатах мовчазних прохачів із великими очима, що благали їжі, "брянських", як у нас їх називали, – коли я, малий хлопець, зайшов до сусідки Ольги Котило, і вона, щільно завісивши вікна ряднами, виклала на столі число 666 із сірників. А потім, перемішавши їх, стала "народжувати" із цієї ж кількості сірників "число людське", ймення звіра – Сталін. Я зацікавився, затишав, бо вжахнувся. Невже цим страшним звіром, про якого я читав у Євангелії, є той, про якого ми згодом у школі співали:

Із-за гір та з-за високих
Сизокрил орел летить.
Не зламати крил широких,
Цього лету не спинить.

Я нікому про це таїнство народження жахливої істини не розповідав. І довго-довго не знав про існування в Павла Тичини уривка з поеми "Чистила мати картоплю", в якому опечалена до розпачу наближенням голоду мати волає до сина-"комуніста":

Ленін-антихрист явився, мій сину, а ти
проти мене. Треба боротись: ворог явився.

І тоді, після осмислення намагань Павла Тичини виразити в поетичних формах народні настрої та переживання під час голоду 1921–1923 рр., я знову пригадав одкровення св. Йоанна Богослова, в якому йдеться про звіра першого: "Дано йому вести війну проти святих і перемогти їх; і дано йому владу над кожним племенем і людністю, і язиком, і народом" (глава 13, рядок 7), і про звіра другого – "число його 666", – що "владую від першого звіра всією діє перед ним, і зневолює землю і тих, що мешкають на ній, щоб поклонилися звірові першому, в якого загоєна рана смерті" (глава 13, рядок 12).

В.Барка і М.Жулинський

Люди про це говорили. Пошепки, із страхом і відчаєм. Народна уява, запліднена багатовіковою образною біблійною символікою, витворювала реальні контури цих містичних злих сил, тим більше, що новітня ідеологія до цього спонукала: "Сталін – це Ленін сьогодні", "Голубе сизий, мені вже не жити, тобі доручаю справу завершити", "Один сокіл – Ленін, другий сокіл – Сталін"...

Загупало в двері прикладом, заграло,
зашкрябало в шибку. – Ану одчиняй, молодиче, чого це ти криєшся
в хаті? Застукало в серці, різнуло: ой горе,
це ж гості до мене.

Та чим же я буду вітати – іще ж не вварився синочок...

Про яке: перше – 1921–1922 рр., друге – 1932–1933 рр., третє – 1946–1947 рр. божевілья голоду свідчив поет Тичина? Вперше і востаннє він свідчив про голод 1921 р. Про той голод світ знав. Бо ще не встигла опуститися залізна завіса, яка відгородила новітній концентраційний табір від світової цивілізації. Але вже тоді люди вважали, що прийшов звір, прийшов антихрист і нема рятунку.

У романі Василя Барки "Жовтий князь" Мирон Катранник – батько трьох дітей – з жахом вислуховує пророцтва випадкового подорожнього дідка про "сатану і звіра, йому службового, про виконавця і жовту одежу, в якій він князює", бо пророцтва ці здійснюються.

Говіркий дідок домислював одкровення св. Йоанна Богослова про звіра, що виходив із моря, – "він з дна морського виходить, це – з життя народів, де всякі хвилі котяться". І далі дідок розгорнув перед зацікавленим від подиву Мироном Катранником максимально наближену до реальності апокаліптичну картину торжества влади звіра: "Виліз він з багна в образі компартії – зразу кинувся на сім'ї людські: розриває їх, бо сказано – звір. І він не останній; будуть зліші. Потім

всіх придавить один. Поставить на всякому спокушеному знак: що думати і що робити. Хто відступає – кара! Всіх супротивних йому, але вірних Христу, викликатимуть і вигризатимуть з ниви життя, вбиватимуть, як чужих птахів – огнем, залізом, голодом; подібно тепер робиться. Погіршає люто при останньому звірі... Скибки хліба не дадуть, коли не покажеться знак на лобі і на долоні, кладений від князя, що при дияволі ходить".

Про страшні муки і переживання українського народу 1932–1933 рр. написано ще небагато. Писали, свідчили, згадували передусім за кордоном – в Україні про голодомор 1933 р. не вільно було й слово мовити. Василь Барка, який сам пережив голод і бачив на власні очі жахи канібалізму, відтворив народну трагедію в романі "Жовтий князь", не втішаючи себе надією, що цей твір колись буде видрукувано в Україні.

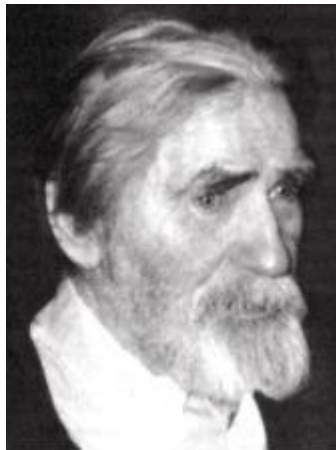
Трагічна доля родини Катранників – Мирона, Дарії та їхніх дітей Миколи, Андрійка і Оленки із с. Кленоточі – уособлювала шлях на Голгофу голодної смерті мільйонів українців. Письменник психологічно послідовно відтворив, яку розгубленість і страх породив у думках і настроях селян цей жакливий план виморювання люду. Селяни не могли зрозуміти, чому їх, які вирощували хліб, а отже, творили основу життя для робітництва, для міста, приневолювали до голодної смерті, знущалися з них, вселяли підозру один до одного, ненависть, заздрість і жадобу крові. Хто це велів? Ні, це не своя держава, не свої люди. Такий стан – поза логікою нормального мислення, поза змістом життя людини на землі. То в когось уселився диявол, злий дух і вершив це зло.

Попервах вони не вірили, що політика винищення селянства здійснювалася за вказівкою згори. Свідоміші з них, передусім ті, хто брав участь у революції та в громадянській війні на боці більшовиків, намагалися віднайти справедливість у Москві, апелювали до "вірного лєнінця". Так, у квітні 1932 р. колгоспники с. Горби Глобинського району на Кременчуччині надіслали листа до ЦК ВКП(б) Й. В. Сталіну:

"Шановний тов. Сталін. Чи є закон Радянської влади, щоб селянство сиділо голодне, так як ми, колгоспники, не маємо вже з 1/1–32 р. в своєму колгоспі ні фунта хліба. І зараз не тільки Горби, а взяти треба Глобинський і Семенівський райони, де поголовний голод серед народу. Ми, колгоспники, і вирішили спитати – що буде далі?"

Постає питання. Як ми можемо будувати соціалістичне будівництво народного господарства, коли ми приречені на голодну смерть, бо ще до врожаю 4 місяці? Питаємо: за що ми билися на фронтах, за те, щоб сидіть голодними, щоб бачить, як вмирають діти в корчах голоду?"¹

Селяни не усвідомлювали, що здійснювався страхітливий план винищення українства, але це зрозуміли деякі політики, дипломати. Консул королівського посольства Італії в Москві Граденіго доповідав 31 травня 1933 р. про голод в Україні, стверджуючи, що цей голодомор "уряд Москви, справді, заздалегідь підготував за допомогою жорстокої реквізиції", та підкреслював, що в основі такої політики "є напевно призначене зліквідувати українську проблему протягом кількох місяців з жертвою від 10 до 15 мільйонів осіб. Нехай ця цифра не здається перебільшена, – пише далі консул. – Я тієї думки, що її перевищили і що, мабуть, уже її досягли"².

В.Барка

І нарешті узагальнив: "Закінчую: сучасне нещастя спричинить колонізацію, переважно російську, України. Воно змінить її етнографічний характер. У, може, дуже близькій майбутності не можна буде більше говорити про Україну, ні про український народ, ані тим самим про українську проблему, тому що Україна в дійсності стане російським краєм"³.

На відміну від італійського дипломата, лідер радикальної партії Франції Едуард Ерріо, який двічі обирався прем'єром своєї країни, під час свого перебування в Україні у серпні-вересні 1933 р. не побачив жодних ознак голоду і тому засудив ті статті, в яких світову громадськість інформували про сталінський голодомор. Не тільки Едуард Ерріо спіймався на вудку сталінської політики оковамилювання – "потьомкінські села" витворювалися для багатьох дипломатів, письменників, журналістів. Англійський письменник Бернард Шоу також заявляв: "Я не бачив у Росії жодної голодної людини, молоді чи старої"⁴.

Відбувалося систематичне масове винищення народу, а світ мовчав.

Такої жорстокої, варварської форми колонізації людство ще не знало. Тому вона вражала своєю жажливою навальністю – без будь-яких моральних застережень, без озирань: а що скаже світ?, без жалю і співчуття до тих "гнаних і голодних", заради яких начебто й творився на крові та насильстві новий світ. Десятки й сотні тисяч селян і робітників України забрала революція і громадянська війна. А скільки українців – переважно інтелігенції, військових, представників національної буржуазії – опинилося поза межами радянської України? Після революції та громадянської війни – цієї новітньої "Великої Руїни" – відкрився простір для авантюрних соціальних експериментів, які увійшли в історію ХХ ст. під назвами: "рік великого перелому", "колективізація", "ліквідація куркульства як класу". ...Внаслідок цих народобивчих експериментів Україна наприкінці 1932 – на початку 1933 р. опинилася на межі катастрофи. Знесилена братовбивчою громадянською війною, залякана тотальним ідеологічним пресингом – звинуваченнями у контрреволюційності, буржуазному націоналізмі, саботажі, організації терористичних актів тощо, Україна нічого не могла протиставити навальному диктатові центру в застосуванні найсуворіших методів у "боротьбі за хліб". Обережні, несміливі сигнали-натяки українського партійного і радянського керівництва в особі В. Чубаря, М. Скрипника, Г. Петровського, О. Шліхтера про розростання голоду внаслідок гіпермаксималістських планів хлібозаготівель тільки злостили Сталіна та його поплічників.

6–8 липня 1932 р. в Харкові відбулася III всеукраїнська партійна конференція, на яку прибули з Москви члени політбюро ВКП(б) В. Молотов і Л. Каганович. Скликана на вимогу центру з єдиною метою – віднайти і назвати винуватців невиконання плану хлібозаготівель, ця конференція устами вірних холуїв Сталіна назвала винними у зриві останньої хлібозаготівельної кампанії більшовиків України. Конкретні винуватці відшукувалися з гурту керівників партії та уряду України. І хоча Микола Скрипник відкидав нахабні звинувачення Молотова й Кагановича в персональній відповідальності керівників партії та уряду за "причини наших проривів"⁵, захистити Україну йому не судилося.

У своїй промові В. Молотов висловився однозначно: "Тепер є спроба приховати недоліки в сільському господарстві України, зваливши негативні факти останньої хлібозаготівельної кампанії в Україні на "зовнішні" причини (Скрипник, Шліхтер), на розмір хлібозаготівельного плану (Чубар) і т. д. Треба дати відсіч цим антибільшовицьким спробам"⁶.

Відсіч не забарилася. Передусім було завдано жорстокого удару по селянству "Законом від 7 серпня 1932 року", згідно з яким вводилася смертна кара за розкрадання колгоспної власності. Цей варварський "закон про колоски" підняв нову, небачену доти хвилю нацькування дітей на батьків (синдром Павлика Морозова), глухої, звірячої ненависті людини до людини, доносів, підозр і знущань. Юні піонери вистежували односельців і рідних, доповідали політвідділам, нерідко самі ловили тих, хто зірвав на колгоспному полі один чи два колоски, і радо рапортували на зборах піонерських дружин про досягнуті успіхи в класовій боротьбі. Діти були мобілізовані для чергування на полях. Павло Постишев із гордістю говорив, що таких юних дозорців було більше півмільйона, а з них у боротьбу із "зłodіями" вступили 10 тисяч піонерів⁷.

Ухвалою центрального виконавчого комітету СРСР від 27 грудня 1932 р. було запроваджено єдину паспортну систему, за якою селянин закріплювався за колгоспом, за місцем проживання. Селян перестали брати для роботи на заводах і шахтах. Прикордонники перекрили всі дороги, що вели з України в Росію. Власне, Україну перетворили на гігантську резервацію, зусібіч оточену військами, в якій почав містичне владарювання Жовтий князь-голод. ДПУ УРСР 12 березня 1933 р. так інформувало про продовольчі труднощі та ураження голодом районів України: "Найбільше число фактів голоду зареєстровано в кінці лютого і на початку березня. В окремих місцях це явище набуло масового характеру.

Голодуючі сім'ї вживають у їжу різні сурогати – кукурудзяні качани і стебла, просяне лушпиння, сушену соломку, трави, гнилі кавуни і буряки, картопляне лушпиння, стручки акації тощо. Зареєстровано факти вживання в їжу м'яса кішок, собак і дохлих коней.

Випадків людодства зареєстровано 28. Більша частина їх належить до 3-ї декади лютого і початку березня. 19 випадків людодства припадає на Київську область. У лютому також мали місце 13 випадків труподства"⁸.

Такого жаху український народ ще ніколи не переживав.

Свідомо й послідовно вводилася в систему внутрішньої політики ідеологічна і морально-психологічна деформація суспільства, руйнувалися віками утверджені й сповідувані принципи народної етики і моралі, нівелювалися елементарні засади й основи людського співжиття. Ясна річ, селяни були охоплені містичним жахом, бо не могли сприйняти цієї абсурдної логіки винищення своєю владою своїх же громадян, і тому вірили в прихід антихриста, в наближення кінця світу.

Читаємо в романі "Жовтий князь" розмову пригніченої наближенням безжалісного лиха Дарії Катранник зі старою матір'ю. Бабуся віщує наближення горя, бо в писанні сказано: "Живемо в кінці часів. Тож антихристи спішать зло довершити. Це з ікон видно: Спаситель на хресті мучиться, а внизу вони, домальовані, скрегочуть, глядячи на безвинного... Люди кажуть, що вкоїться пекельство, аби відзначити дев'ятнадцять віків після розп'яття: так кажуть".

Перестрашені люди в усьому вбачали знаки оповіщення біди: в біблійному числі 666, у завершенні XIX ст., яке мусило хай пізніше, але заявити про свій кінець якимось пекельством, у падінні з неба мертвих птахів, у червоному прапорі, який набухає і чорніє від пролитої крові ("То тільки видається, що їх прапори червоні, вони темні", – казав Мирон Данилович).

Кожна подія обростала домислами, гіпертрофувалася, наповнювалася символічним змістом, деформувалася внаслідок переказів і намагань вияснити її справжній сенс і значення.

Відомо, що одразу ж після завершення III всеукраїнської партійної конференції В. Молотов відвідав кілька районів України. Він, щоправда, з вагона не виходив, але приймав численні делегації голів колгоспів, партійних секретарів, вислуховував здебільшого скарги на непомірні плани хлібозаготівель, запевнення, що хліба в селах уже нема, люди голодують і змушені зривати недозрілі колоски на колгоспних полях... Український літературознавець із США Григорій Костюк вважає, що ця інспекція роздратувала Молотова і "є всі підстави думати, що це була перша і єдина причина появи в світ "Закону від 7 серпня". Цей закон прискорив голод, збільшив смертність серед мільйонів селян, але, безумовно, вирвав у голодних людей все ж таки коло 200 мільйонів пудів хліба"⁹.

Василь Барка чув од людей про цю лиховісну поїздку Молотова, яка набула широкого розголосу. Спершу вірили, сподівалися, що високий чин із Москви допоможе, втішить, зміцнить віру в те, що голод пощастить відвернути, та ці надії зразу ж почорніли. Мирон Катранник так переповість родині цю важливу подію в житті республіки: "Перед зборами чув новину: вночі потяг приходить, вартою обтиканий: переполох!.. Начальство з міста аж курить на вокзал, бо там головні, з Москви. Крізь вагонні двері жменьку вціджено, самих заводіїв. Стрінули їх: обдутий один і попелястий, вуса під щіточку. Молотов, чи що, а рядом Каганович бідовий, з вусами – як винувий валет. Наказують розбити кутки в хатах і весь харч винести... Чорнявий підкинувся і кричить на всю станцію: "До зернини! До зернини!" – себто, так забрати хліб; а попелястий гребнув зерно, що було в кишені, і з усієї сили сипнув його в пику окружного партсекретаря. Зерно вдарилося і повідлітало..."Ось ваша хлібозаготівля; як таке зерно негодяще здаватимуть, всіх під розстріл".

Серед людей блискавично ширилися думки: якщо Москва не хоче зарадити біді, наказує викачувати хліб до останньої зернини та безжально карає смертю своїх, комуністів, за прояви милосердя до голодуючих, зволікання з репресіями тощо, то рятунку нема. Або голодна смерть, або втеча до міста, на Кавказ чи до братів-білорусів. Але й ці шляхи рятунку перекривалися...

Сьогодні очевидно, що число жертв голодомору 1932–1933 рр. на Україні сягнуло 7–8 млн. Василь Гришко, автор кількох досліджень причин і наслідків геноциду в Україні у ті фатальні роки, стверджує: "Український народ у межах усього СРСР взагалі втратив за цей час 8,1 млн., а в межах самої Української РСР (отже – без українських втрат на Кубані й Донщині) втрати дорівнювали 7,5 млн., з яких понад 4,8 млн. були вмертвлені голодом за час лише "смертельних" місяців приблизно одного року (1932–1933), а решта припадає на втрати природного приросту українського населення за цей час.

У вересні 1990 р. в Києві відбувся міжнародний симпозіум про голод в Україні в 1932–1933 рр. під назвою "Голодомор-33". На симпозіумі старший науковий співробітник Інституту

Гаррімана при Колумбійському університеті Джеймс Мейс доповів про наслідки роботи комісії Конгресу США з дослідження голодомору в Україні в 1932–1933 рр., яку він очолював. Комісія дійшла висновку, що голод в Україні був штучно створений Сталіним та його поплічниками – Молотовим, Кагановичем, Постишевим і що передусім ці керівники винні в геноциді проти українського народу.

Та світ не міг, а то й не хотів повірити в цю страшну трагедію українського народу, хоча знав про іншу жахливу трагедію ХХ ст., коли гітлерівці знищили за роки Другої світової війни 6 млн. євреїв. Ідеологію расової ненависті, яку сповідував гітлерівський фашизм, осуджено міжнародним трибуналом, а тоталітарний сталінський режим офіційно не осудила керівна партія режиму – КПРС.

Професор Сорбонни Ален Безансон у промові, виголошеній 4 червня 1983 р. в Парижі у сквері ім. Т. Г. Шевченка на урочистих зборах із відзначення 50-річчя голоду на Україні, сказав: "У цілому демографічний дефіцит за тридцять років на Україні становить приблизно сім мільйонів осіб. Тим самим в абсолютних числах – це масакра, яка арифметично дорівнює винищенню євреїв, заподіяному Гітлером. Але тим часом, як кінцевий наслідок винищення євреїв відомий усьому світові, тим часом, як воно стало об'єктом дослідження великої літератури на всіх мовах і пам'ять про нього побожно і пильно зберігається, штучний голод, п'ятдесяті роковини якого ми сьогодні відзначаємо, лишається майже невідомим"¹¹.

Якоюсь мірою цю глуху завісу замовчування і дезінформації прорвала брошура "Голод на Україні", видана 1933 р. в Брюсселі, деякі публікації в періодичній пресі Європи, але сталінський режим і його прихильники на Заході робили все для того, щоби правда про трагедію українського народу не долинала до світової громадськості. Так, французькі комуністи, свідчить Ален Безансон, перешкодили читачам ознайомитися з романом В. Гроссмана "Все минає", в якому детально висвітлено події голодомору в Україні, а "страшна книжка Василя Барки з'явилася (у французькому перекладі) щойно 1981 р., і мені здається, що вона не знайшла того поширення, на яке заслуговує"¹².

Прикро, бо роман "Жовтий князь" заслуговує на особливу увагу. До речі, так само, як і його автор. Не лише тому, що це перший в українській літературі великий прозовий твір, присвячений національній трагедії України. Це твір вражаючої художньої сили.

"Я думаю, що це таке нещастя велике... І в цьому є такий великий злочин проти народу українського! Із найбільших злочинів новітньої історії європейських народів", – сказав мені Василь Барка в липні 1989 р. в своїй дивовижній оселі-фортеці. З першого погляду він нагадував народного філософа когорти послідовників Григорія Сковороди, який свідомо усамітнився від цивілізації, щоб творити, мислити, пізнавати цей динамічний і таємничий світ. Цей поет-філософ чи не щоденно засвідчує істину в майстерно ограненій поетичній формі. Він наче прислухається до голосу святих архангелів, виловлюючи звуки християнської любові та доброти, містичної тональності, на яку настроюється людська душа, і, зливаючись у гармонії, лагіднішає, світлішає та оживає для творення добра, для ласки серце.

Саме для цього вловлювання небесних звуків, що їх поет переводить у слова-іскри великої почуттєвої сили, Василь Барка усамітнився в гористій місцевості за кілька годин поїздки на автомобілі від Нью-Йорка. Там озера й ліси, там тиша і українське слово, бо Глен Спей обрали американські українці для літнього відпочинку, для єднання молоді, громадських імпрез і культурно-спортивних розваг. Там і відбулася в мене перша зустріч із легендарним Василем Баркою. Я до цієї зустрічі готувався. Важко долав я чотиринадцять поем Василя Барки "Свідок для сонця шестикрилий", яку поет витворював протягом 1952–1977 рр., милувався оригінальним мистецьким оформленням її видання 1981 р. Якова Гніздовського та з певним страхом позирав на інші його книги, бо не знав ще тоді, що "Свідок для сонця шестикрилий" – твір глибокої релігійно-міфологічної образно-значеннєвої семантики, духовно-моральна енергетика якого "спровокована" 66-ю книгою Біблії – Апокаліпсисом. Пізнав я роман "Жовтий князь" – цю виболену Василем Баркою трагедію українського народу в лиховісні 1932–1933 рр. Але драматична епіка і строфічна партитура роману "Свідок для сонця шестикрилий", його інтелектуальна напруга, посилювана ідеалістичною та релігійною символікою, вражала і наповнювала непереборним бажанням побачити його творця.

І ось він з'являється – сходить рипучими сходами своєї дерев'яної вежі додолу, ступає на траву, такий жвавий, з милою усмішкою, яка випорскувала з-під сивої бороди і брів. Колір очей майже зливається зі сріблом довгого волосся – вони в нього сіро-голубі, веселі й допитливі. Чекав суворого, відстороненого від суєти мирської духовного ченця, відчуженого від України суворою долею та образою за ігнорування, забуття та ідеологічне оскарження, а постав переді мною творчо натхненний митець, який імпульсивно реагує на всі проблеми українського політичного і літературного життя.

Василь Барка одразу ж причаровував своєю спокійною, вистражданою логікою сприйняття і свого драматичного буття та буття народу українського, до якого він сподівався повернутися своїм Словом. "Я дуже співчував єврейським жертвам цього голокосту. Мав найкращих приятелів єврейського походження. І я собі думав, що злочин, який Гітлер вкоїв супроти єврейського етносу, вкоєний і супроти українського етносу. І я знав, що речники єврейської нації знайдуть шлях подати відомості світові про страшну катастрофу. Але не був певен, що серед українців знайдеться хтось із письменників, хто пережив цей голод і біду, а я бачив біду тисяч... Та я не був певен, чи знайдеться інший, хто подав би свідчення так, як засвідчено трагедію єврейської раси. Я відчув, що це мій обов'язок – скласти свідчення про це. Я весь час збирав відомості. І мій персональний гіркий досвід був основою. А потім двадцять п'ять років збирав свідчення інших, кого тільки зустрічав, хто пережив голод..."

Повільно розгорталася переді мною драматична історія письменника Василя Барки, якого в Україні не згадували й не читали, бо потрапило його ім'я і його твори під багатолітню заборону і декретоване забуття.

Василь Костянтинівич Очерет (Барка – псевдонім, мав ще інший – Іван Вершина) розпочав свою літературну стежку з поезії. У 1930 р. з'явилася збірка поезій "Шляхи", 1932 р. – збірка "Цехи".

"Моя перша збірка "Шляхи" зустріла, так би сказати, "багнетну атаку". Про характер її можете судити із самої назви великої статті в "Літературній газеті", тоді в Харкові, в столиці. Назва звучала так: "Проти вилазки класового ворога в поезії", – так згадує він той час.

Автора цієї розгромної рецензії Василь Барка не запам'ятав. Вразило інше. Те, що було слово "вилазка", йому уявлявся той автор в образі якогось окаянного звіра, що вилазить на чотирьох із підпілля...

"Отже, ця стаття припечатала мою долю як радянського письменника. Я побачив, що в категоріях тодішнього марксистського літературознавства поезія моя не може бути прийнята. А там я почав відбудовувати ідеалістичний світогляд, і автор рецензії каже, що от ми перемагаємо рештки капіталізму, викорчовуємо їх не тільки в економіці і соціальному житті, але також у свідомості, і тому треба дивуватися нахабству цього автора, який тепер хоче відбудувати ідеалістичні погляди, релігійні почуття і так далі".

Хтозна, що було першою духовною спонукою відродження релігійних почуттів у поетичних образах і формах. Можливо, пережиття клінічної смерті, коли він малим упав із кручі і лікар визнав його мертвим. І досі Василь Барка пам'ятає той весняний настрій, невимовну радість сприйняття не баченої ніколи таїни краси і святості – немов побував на іншій планеті.

Можливо, тоді, коли він, тяжкопоранений солдат Червоної армії, опритомнів у страшних конвульсіях і почув внутрішній голос: "Це могло бути воно". Так сприйняв він свою другу смерть.

А можливо, це усвідомлення незбагненої премудрості й сили Бога прийшло до нього, військовополоненого, забраного на роботи в Німеччину, в Берліні 1943–1945 рр., якого піддавали тотальному бомбардуванню. Ніколи не ховався у бомбосховищах, але одного разу, коли він спав, якась невидима сила почала розхитувати ліжко. Він тричі піднімався, вмикав світло, зазірав під ліжко – чи не злодій забрався туди, але зрозуміти причину цього містичного явища не міг. І тоді Василь Барка спустився в підвал. Незабаром авіаційна бомба пронизала стелю якраз над ліжком...

Переповісти життя, а головне – страждання Василя Барки неможливо. Народився він 16 липня 1908 р. в с. Солониці колишнього Лубенського повіту на Полтавщині. Спершу навчався в духовному училищі в Лубнах, де "вхопив" початки латини, російської граматики, арифметики... Провчився там два роки, повернувся до трудової школи під духовну опіку нині призабутого, а тоді

авторитетного мовознавця Іллі Микитовича Кириченка, який прихилив його до української поезії, передусім завдяки огненно-пафосному слову середньовічного поета-монаха Костянтина Пузини, а незабаром – Шевченка.

Після закінчення семирічки навчався на педагогічних курсах, перетворених на педагогічний технікум. З 1927 р. вчителював на Донбасі в с. Нижньому (славнозвісна – завдяки Володимиру Сосюрі – Третя Рота) Попашнянського району Артемівської округи. Та недовго. Молодий учитель вступив у гострий конфлікт із місцевими партійцями і сільрадівцями.

Назвав їх на батьківських зборах злодіями і злочинцями за те, що вони розкрадали, привласнювали все, що надходило до кооперативу для дітей, які часто хворіли, бігаючи до школи босими по снігу. Влада самочинно ув'язнила вчителя, оголосила божевільним, та, на щастя, молода жінка-психоневролог не підтвердила авантюрного діагнозу. Товариш порадив якнайшвидше спакувати валізу і тікати з України.

Виїхав на Кубань, жив у Краснодарі, вступив на перший курс українського відділення філологічного факультету Краснодарського педагогічного інституту. Закінчив, прийняли до аспірантури, почав писати вірші... Кілька послав Павлові Тичині, не маючи великої надії на якісь поради. Але чекав.

"Довго не було відповіді. А раз заходжу в книжковий магазин і там лежить "Червоний шлях", найновіше число. Розгортаю, а там мої вірші. Тичина був тоді редактором відділу поезії в "Червоному шляху", – пригадує Василь Барка.

Це був 1929 р. Після цього сам Павло Тичина (чи кимось передав?) порадив готувати збірку поезій. Василь Очерет уклав її і вислав.

"Шляхи" вийшли і почалися напасті. Змушений був полишити український відділ – прийняли на відділ західноєвропейських літератур. Аспірантську підготовку завершував під керівництвом авторитетних науковців у Москві – на філологічному факультеті Московського педагогічного інституту. Там обрав тему кандидатської дисертації – про стиль "Божественної комедії" Данте.

"Захист" відбувся 13 березня 1940 р. Це був перший день миру з Фінляндією, і вся Москва перший раз після зими в затемненнях була вся освітлена. І весь академічний світ гуманітарного напряму був присутній. Коли я глянув на зал, то побачив лише сиві бороди і золоті окуляри".

Василь Барка з приємністю згадував ті роки, бо пам'ятав до найдрібніших деталей той щасливий день захисту дисертації, імена своїх учителів, та й зберігає науковий пієтет до грандіозної поеми Данте. Адже його власні монументальні твори, такі, скажімо, як 4000-strofичний роман "Свідок для сонця шестикрилий" або епічна поема "Судний степ" чи драматична "Кавказ" нагадують за формою "Божественну комедію". Радів, що його син – завідувач кафедри французької мови Адигейського педагогічного інституту доцент Юрій Васильович Очерет, читав його дисертацію в Державній бібліотеці ім. В. І. Леніна в Москві.

Та найдетальніші спогади – про війну. Війна кардинально переорала його життєву долю, вирвала з обіймів рідної землі, викинула на чужину.

"Слушайте, я був радянським патріотом. Я ненавидів сталінщину всіма фібрами душі, диктатуріат. Я вірив в ідеальний образ комунізму... Я був хворий, дуже хворий перед війною. Одужав. І можна було відпрошуватися від фронту. Я пішов на фронт, бо вважав, що це мій обов'язок, бо гітлеризм несе винищення народові... Спершу ми були в народному ополченні... А потім німці так швидко рушили на Кавказ, що нас вивели із казарм народного ополчення і влили в регулярну червоноармійську частину, яка обороняла підступи до Кавказу", – розповідь розгорталася, обростала дивовижними подробицями, що їх могла зафіксувати тільки мистецька натура. Все переживалося знову й знову, оживало в уяві письменника і набувало особливого символічного змісту.

Полон, голодні до божевілья дні й ночі, знущання фашистів, важкі роботи в Німеччині, допомога українців, передусім видавця і поета Богдана Кравціва... Там, у Німеччині, де він мешкав до 1950 р., Василь Барка видрукував ліричні збірки "Апостоли" (1946 р.) та "Білий світ" (1947 р.); згодом оселився у США і там видав напоєні духовністю біблійних притч книги "Трояндний роман" (1957 р.), "Псалом голубиного поля" (1958 р.), синкретичну книгу "Океан" у двох томах (1959 р., 1979 р.), збірку "Царство" (1979 р.), а 1968 р. вийшли його вибрані поезії "Лірник".

Першим прозовим твором був роман "Рай" (1958 р.) – друга редакція "Душі едемітів" (побачила світ у Києві 1994 р.). У 1980 р. Василь Барка надрукував п'єсу "Господар міста"; йому належить переклад українською мовою п'єси "Король Лір" Шекспіра, "Одкровення св. Йоанна Богослова" для україномовного видання Біблії (1975 р., 1988 р.), фрагментів "Божественної комедії" Данте (1978 р.). Василь Барка є також автором критичних есе "Хліборобський Орфей, або Клярнетизм" (1956 р.), "Правда Кобзаря" (1961 р.), а також двох збірок статей "Жайворонкові джерела" (1956 р.), "Земля садівничих" (1977 р.) і філософських роздумів на релігійні теми "Вершник неба" (1956 р., 1972 р.).

Василь Барка жив Україною, творив для України і не гасив надії на своє духовне повернення в Україну. Бо знав, що Україна духовно просвітлиться – чорні дні тоталітаризму будуть переборені світлом християнської любові, і він, поет і мислитель, цю віру в пробудження національного духу, гордості й величі "вселяв" у кожне своє слово, пророко наповнюючи його містичним передчуттям неминучого воскресіння України. Хто зна, коли повернеться в Україну "повний", за його словами, на дев'ятнадцять чи двадцять томів, Василь Барка, але за ці останні сім-вісім років з'явилися в Україні завдяки натхненній добродію "Кобзі" епопеї "Океан", "Судний степ", "Кавказ", збірка поезій "Лірник", романи "Спокутник і ключі землі", "Душі едемітів".

Особливо переймався Василь Барка "Судним степом" – цією епічною поемою монументального складу, бо дуже хотів, аби його рідний народ мав героїчний епос на кшталт "Іліади", "Одіссеї", "Пісні про Роланда", "Витязя в тигровій шкурі..." Згодом, у листі від 12 жовтня 1995 р. він напише: "Судний степ" має прикмети героїчного епосу, хоч там в осередді героїчна постать зовсім відмінна від звитязців, оспіваних авторами епічних поем з минулого, – бо його подвиги здійснюються духовною зброєю, як визначено в апостола Павла, а не металічною окружністю, хоч з нею діяв на початку. Інші ознаки, обов'язкові для епопеї: на великій історичній арені діють могутні сили, що представляють народ в його найдраматичніших подіях, з найважливішою участю його найвизначніших особистостей, що втілюють в собі його основну характеристику з надзвичайними вчинками...

Крім того, все відбувається в близьких зв'язках світу видимого і світу незримих потужностей, ніби на верхів'ях буття людей: серед найвиразніше виявлених чинників з природи. І все оцінене в світлі від добрих моральних джерел, при довершеності суто мистецькій – для всього стилю розповіді".

Василь Барка вибачався за такий "авторський підрахунок: на його користь", але вважав за доцільне висловити принципові засади ідейно-творчого задуму такої героїчної епопеї, з якої "виростає" український народ як духовно незламний етнос, що багато віків спокушався сатаною за свою вірність християнській ідеї любові.

Професор Данило Гусар-Струк, автор статті про Василя Барку в англійській енциклопедії "Україна" (Торонто, Канада), з якої взято ці біографічні дані, зазначає, що твори письменника вимагають радше інтуїтивного, ніж логічного сприйняття.

"Натхненний ранньою поезією П. Тичини, особливо в своїх пантеїстичних описах природи та вживанні народної ідіоми, Барка досягає оригінальності через крайню абстрактність, посилену метафористичність і унікальне оживлення традиційної народної образності за допомогою введення раптових і несподіваних порівнянь", – узагальнює професор Гусар-Струк.

Його поезії, особливо віршовані романи, важкі для читацького сприйняття. Його поетична мова оригінальна, багата на новотвори та ускладнені мовні конструкції, їхній зміст наповнений містичними елементами, складною релігійною символікою і потребує значної підготовки для рівноправного діалогу з поетом.

Мовна палітра поезій Василя Барки, а надто його віршованих романів, надзвичайно широка і різнобарвна, цілеспрямовано "нарошувана" власними словотворами, мовно експериментальна і складна для сприйняття. Необхідна інтелектуальна напруга, аби досягнути "генеалогію" новотвору і сприйняти змістову виражальність в комплексі авторських мовних новацій та образно-виражальної стилістики епосу в цілому. Тому читач Василя Барки – інтелектуал, готовий до співтворчості в процесі осягнення його тексту як "інтенсивно переображеного" авторського досвіду. Він принципово творить лише українською мовою, бо вважає, що його творчість, хоч і

складна для сприйняття тими, хто звик до традиційних форм, проте необхідна українській людині, яка була насильно відсторонена від багатьох ідеалістичних поглядів і філософських систем, вироблених в Україні впродовж багатьох століть, та від набутків європейської цивілізації.

У своєму виступі з нагоди вручення 13 лютого 1982 р. літературної нагороди фундації Омеляна і Тетяни Антоновичів Василеві Барці за його строфічний роман "Свідок для сонця шестикрилик" професор Юрій Шевельов наголосив на потребі "ввійти" у твір так, як "увійшов" автор, бо в інший спосіб не пізнати цього чотиристронного підсумку дотеперішнього життя поета: "Підсумку у світі матеріальному і в світі духовному. Це його звіт. Це його свідчення перед людьми і перед Богом".

Таким свідченням перед людьми України і перед Богом, як найвищим суддею його діянь, його совісті є роман "Жовтий князь". "Там у мене було більше планів, ніж писанини. Я дотримувався правила нічого не видумувати", – і Василь Барка розповів, як він голодував у Нью-Йорку, де за вісімнадцять доларів дістав маленьку кімнатку під самою покрівлею у єврея, вихідця з Росії, який розповів йому свою біду, а Василь Барка – свою. Хворий на серце, письменник обходився 25-35 центами в день, за які він купував одну рибну консерву на два дні і миску дешевого рису. Напівголодне існування відновило в емоційній пам'яті 1933 р. на Кубані, коли він, виснажений до краю, весь у ранах, з яких сочилася брунатна рідина, з набряклими і водянистими ногами, вже не сподівався вижити і пізнав муки голоду аж до передсмертної межі. "Я знав інші болі, як поранення, але то щось таке, що спалювало всю істоту. І, може, тому, що я це знав, тому мені пощастило в "Жовтому князі" відновити ту психологічну глибинність цієї голодової смерті", – згадує Барка.

Наче морський наплив, були винесені вразливою – до галюцинацій – уявою голодної людини спогади, пережиття минулого, найтонші відтінки почувань далеких років. Василь Барка написав 600 сторінок роману, знову й знову переробляв, скорочував і раз, і вдруге, чотири рази від руки переписав свій твір. На це пішло два роки невимовно виснажливої праці-співпереживання.

У романі "Жовтий князь" відтворено реальні події та явища голодомору 1933 р. Повною фактологічною основою послужили особисті спогади (десь до 12 сторінок) одного земляка, який описав долю близької йому родини і залишив письменникові на його розсуд. Василь Барка дав цій родині прізвище Катранників, але все, що судилося уявою письменника пережити цій родині, він бачив на власні очі, пережив сам, чув од очевидців. У 1933 р. Василь Барка відвідав родину свого брата на Полтавщині та був вражений до глибини душі тим жахоттям, подібне до якого випаде на його долю на Кубані в 1934 р. Бачив він, як гниють на станціях та біля елеваторів розкриті під дощем, підтоплені водою гори зерна, як божевільні від голоду люди поїдають рідних і чужих, як німотно мовчать хати, з яких виходить солодкавий трупний дух...

Важко читати цю страхітливую хроніку невимовно трагічної долі українського народу. Жодна фантазмагорична уява не здатна відтворити цей жахливий спектр чорної біди, яка захопила Україну і відкинула її за межі елементарного людського буття. Та Василь Барка намагався в міру своїх фізичних і творчих сил відкрити перед нами моторошну безодню людського горя і відчаю.

У 1963 р. він звернувся з листом "До радянських письменників України", в якому запитував: "Чому на роковини цієї найбільшої трагедії в історії України не дано дозволу ці жертви згадати і вшанувати їх терпіння, а реабілітовано якраз того, хто здійснив розкази від вершителей "культу особи" – про запровадження великого голоду: реабілітовано якраз П. П. Постишева?!

Тож, коли і досі не дозволено подати голос за жертви голоду, хоч прочитайте скромну повість про них – автора, який зрікся всього в житті, аби дістати, зрештою, змогу розповісти про них. Вони в моторошній поруганості були серцем чисті, як квіти і сонце, незміренно кращі від зірок небесних, як і всі люди, хоч вони цього не знають; як сам хліб, ними запрацьований і в них віднятий, були чисті, хоч смерть настала в найбруднішій поверженості їх. Де ж ви, їхні і Кобзареві друзі іскренні? – щоб голос подати. Мовчання. Розуміємо і не винуватимо: заборона. То нехай знайдеться в ваших грудях хоч одно зітхання, спочуття для них і з повік ваших – хоч одна гаряча сльоза: з болу за них, тайно пролита, як сказано в "Кобзарі". Тільки аби серце не стало вже камінне під нагородними відзнаками, коли не відкликнеться в ньому навіть порожня луна до беззвісного і беззахисного горя мільйонів з трудових хаток. Тут – межа й іспит для серця: при їх пам'яті".

Василь Барка не осуджує за мовчання словом – бо заборона, але не визнає мовчання совісті, мовчання милосердя і закликає до співпережиття національного горя, яке він викликав із примусового забуття в романі "Жовтий князь". Він зробив, що міг, "при нужді вигнанській і недузї".

Роки Василя Барки високі і згорьовані. Та долає він обрану ним добровільно трудну вершину самопізнання і жертвовної творчої праці в самотині – в білому чернецтві, бо прийняв цей спосіб життя усвідомлено на своє п'ятдесятиліття в надії "відновити образ Христа Спасителя в українській літературі, як в зосередженні всього культурного життя народу в Україні". Цією вершиною його творчої Голгофи є двадцятитомник епічних творів, лірики, драми, повістярства, перекладів, у якому домінує "вища могутність духовна – світло віри".

Своїм духовним покликанням Василь Барка вважає відновлення складної системи ідеалістичних поглядів, вироблених в Україні протягом століть і збагачених здобутками світової культури. "Своїми книгами (збірки віршів, поеми, романи, есе) хочу посприяти, аби ідеї гуманістичного напрямку, образ і дух відкритого, правового суспільства, основи справжнього демократичного урядування, нерушимі закони про людські права, з забезпеченим свободами думки, вислову, творчого пошуку, релігійного переконання – все, що становить найвищу скарбність громадського та особистого життя, осягнуте в американському суспільстві, – було б затверджене в Україні: вільній і суверенній. Якщо твори з таким духовним світлом колись приєднаються в Україні до осередніх здобутків літератури і безперервно та плідно впливатимуть на розвиток нашого суспільства, – мій вибір виправдається цілком..."¹³ – казав Василь Барка ще 1987 р.

Чистий, душевно просвітлений духовним перекликом зі своїм патроном – Григорієм Сковородою, щирий, сердечний і співчутливий, Василь Барка повсякчас збагачується досвідом світу, який його спіймав, але не зумів удержати. Поет і філософ уже давно звільнився духом від його зваб і посягань та піднявся на вищий рівень духовного самовираження. Він переконаний, що кожна людська душа шукає свою, відмінну від інших, стежку до Бога. Важкі фізичні й морально-психологічні випробування випали на долю Василя Барки – від переконаного атеїста і сповідника комуністичної ідеї він прийшов до віри в Господа і осудження людиноненависницької системи – протофашизму. Він відчув духовну порожнечу, бо відступив від віри Христової, розпізнав "розмальовану мертв'ячину марксизму, що сутністю своєю становить антихристичний заман", і відчув незбагненну премудрість, силу і велич Божу. Окрилений повнотою радісного світла від пізнання Бога, безперервністю наближення до великого духовного світла від незримого образу трипостасного Бога живого, поет наповнюється високим моральним обов'язком спрямовувати духовне світло своєї творчості на ту одну-єдину для кожного з нас стежку, якої так спрагло шукає наша зболена, охолола душа.

Київ, 1998 р.

1 Як насувався голодомор. Свідчать документи історії // Вечірній Київ. – 1990. – 21 вересня.

2 Цит. за вид.: Великий голод в Україні 1932–1933. – Торонто, 1988. – С. 154.

3 Там само. – С. 158.

4 Конквест Роберт. Жатва скорби. Советская коллективизация и террор голодом. – Лондон, 1988. – С. 455–458.

5 Див.: "Вісті" ВУЦВК від 11 липня 1932 р.

6 Правда. – 1932. – 14 липня.

7 Там само. – 1933. – 24 листопада.

8 Як насувався голодомор...

9 Костюк Григорій. Криваві роки (До історії голоду і терору в Україні). – У кн.: На магістралях доби. Статті на суспільно–політичні теми. – Торонто, 1983. – С. 139.

10 Гришко Василь. Український "голокост" 1933. – Н.-Й.; Торонто, 1978. – С. 11.

11 Великий голод в Україні, 1932–1933. – С. 142.

12 Там само. – С. 143.

13 Термінус. – 1987. – № 2. – С. 23.

ІНФОРМЕ